

Brdo Vinik u antici

Rad predstavlja pokušaj da se rekonstruišu istorijski procesi i događaji, koji su se odigrali na brdu Vinik kraj Niša u periodu od II do IV veka n. e. na osnovu do sada registrovanih, kao i novootkrivenih, arheoloških objekata.

Uvod

Niš kao naselje postoji od doseljavanja Kelta na ove prostore, odnosno od III veka p.n.e, ali za vreme antike, posebno u drugoj polovini II i prvim godinama III veka n. e. dostiže svoj vrhunac. Reprezentativni materijalni ostaci iz antičkog Niša su vila na Mediani, rimski logor – današnja tvrđava, grobnice sa freskama i mnogi drugi pojedinačni nalazi, na osnovu kojih je moguće rekonstruisati izgled tadašnjeg Naisa i način života njegovih stanovnika (Petrović 1976: 60). Zbog njegovog pogodnog položaja kroz Naissus su prolazili mnogi antički putevi (Viminacium-Vinik-Naissus, Timacum-Naissus-Vinik-Ratiraria), a i unutar grada komunikacija je dobro funkcionisala – put od Mediane ka Jagodin mali, od tvrđave ka Mediani kao i mostovi na Nišavi (Petrović 1976: 72).

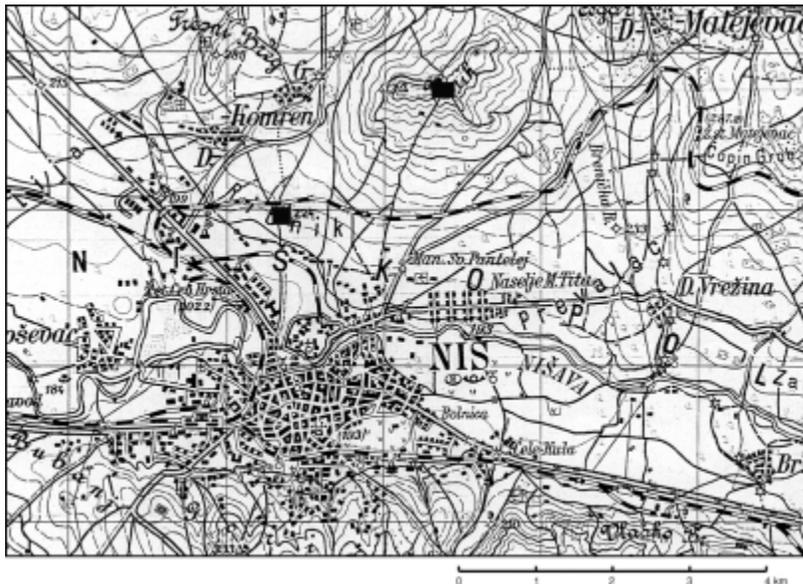
Tema našeg istraživanja je brdo Vinik, udaljeno svega jedan kilometar od današnjeg Niša prema severu. Lokalitet se prostire 4 kilometara u pravcu istok-zapad, a njegova najveća nadmorska visina je 413 metara (slika 1). Međutim, mesto na kome se nalazi omogućava kontrolu nad svim putevima koji vode u Niš i iz njega. Takođe, bitno je napomenuti da je Vinik kompleks od više uzvišenja, a njegov deo je i zaravan u podnožju koja se naziva potes Ribnik (slika 2).

Brdo Vinik i njegovo podnožje obiluju arheološkim lokalitetima i nalazima, ali su arheološka saopštenja u literaturi oskudna. Dosadašnji nalazi na Viniku su dve ostave rimskog novca (Slavetić 1936: 17-19, Petrović 1976: 60), grobovi iz perioda od II do IV veka n. e. (Ajdić 1974: 30-43), utvrđenje sa lagumima (Nenadović 1961: 167) i objekat sa mozaicima koji se nalazi na potezu Ribnik (Gušić 1977: 91-6).

---

*Miljana Radivojević,
student II godine
arheologije na
Filozofskom fakultetu
u Beogradu*

*Milica Velčev (1984),
Dimitrovgrad,
Balkanska 8/4,
učenica 2. razreda
Gimnazije u
Dimitrovgradu*

Slika 1.
Topografska karta
Niša (lokaliteti su
označeni crnim
kvadratićima)

Figure 1.
Topographic plan of
Niš (the sites are
marked with black
rectangulars)

Cilj ovog rada je sistematizovanje dosadašnjih znanja i njihovo kombinovanje sa novodobijenim rezultatima, kao i pokušaj da se objasni priroda i namena objekata i nalaza evidentiranih na Viniku.

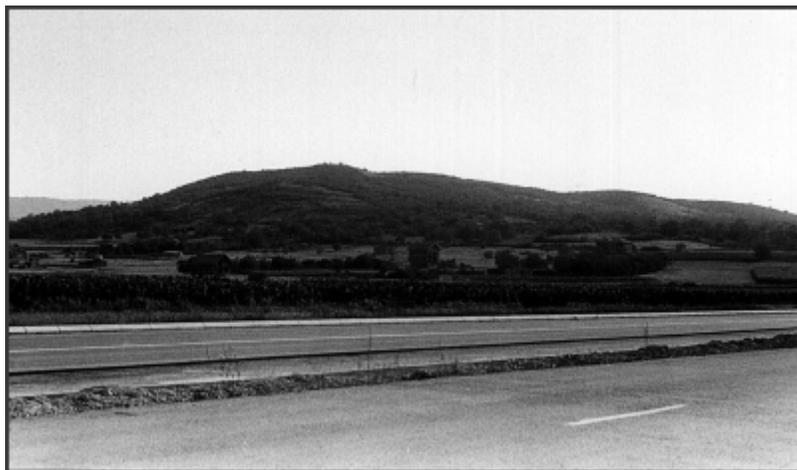
Pregled dosadašnjih istraživanja

Prvi podaci o arheološkom bogatstvu Vinika vezani su za veliku ostavu rimskog carskog novca.

Januara 1936. godine na južnim padinama Vinika otkriveni su ostaci drvene zgrade pokrivena crepom (šupe ili vinogradarske zgrade). Vidljivi su ostaci pepela i gari. Pod patosom, na sredini zgrade pronađen je pitos pokriven opekom na kojoj je urezana predstava konja i čoveka. U pitosu se nalazilo 28 kilograma posrebnog i srebrnog novca. Srebrni novac kovan je u vreme Vitelija, Vespazijana, Trajana, Antonia Pia, Marka Aurelija i Komoda i datuje od 69. do 192. godine n. e. Posrebrni novac je od Septimija Severa, Karakale i njegovog brata Gete, Makrina, Albina, Heliofabala i Aleksandra Severa, Julije Auguste, Julije Domne, Julije Meze, Julije Semias, Julije Paule i Platiule, i datuje od 193. do 235. godine n. e.

Marta iste godine, na 40 metara od prvog nalaza pronađen je drugi pitos sa novcem težine 23 kg. Čup je bio visok 0.40 metara i raspao se pri vađenju iz zemlje. Novac je iz istog perioda kao i onaj iz prve ostave (Slavetić 1936: 17-19).

Interesantno je da smo istraživanjem literature došli do različitih podataka o istim nalazištima tako da ćemo u radu izložiti sve dostupne podatke, bez obzira na njihovu protivurečnost.

Slika 2.
Brdo Vinik,
jugozapadna strana.
slikano sa auto-puta
koji vodi za Zaječaru
(foto: Marko Janković)

Figure 2.
Vinik hill, south-west
side, photo taken
from highway to
Zaječar
(photo:
Marko Janković)

Novac je pronađen u većoj prostoriji, a nalazio se u većem broju pitosa (100-200), visine 0.4 metara. Količina novca je oko 10 000 kilograma, a među njim postoje, kako smo saznali iz usmenog obaveštenja arheologa iz Narodnog muzeja u Nišu – Dubravke Janković-Mihaldžić, i primerci lokalnog viminacijumskog novca (Janković-Mihaldžić 1977: 11).

Zgrade u kojima je novac nalažen prostrane su i građene su od kamena i opeke. U pitosima, sem količine novca od 10 000 kilograma nađeni su i kalupi za kovanje novca, pa se daje pretpostavka o zadržavanju carske riznice za vreme napada Gota 269. godine n. e. (Petrović 1976: 60). Naišli smo i na podatak da je pronađeno preko stotinu pitosa, koji su do vrha bili ispunjeni novcem, koji je bio zatvoren u kožnim vrećicama i razvrstan po vladarima. Kožne kesice su, po pričanju, pucale pri vađenju novca. Velika količina nađenog novca sakrivena je, a u isto vreme u svim gradovima Evrope pojavile su se velike količine rimskog novca, sa oznakom "*Nalaz u selu Kamenica kod Niša – Jugoslavija*". Pored novca pronađeni su kalupi za njegovo kovanje, ali su uništeni od strane pronalazača. Po ovome moglo bi se pretpostaviti da je u Nišu bar u kratkom vremenskom periodu postojala kovnica novca, koja zbog svog kratkog egzistiranja nije ostavila kovani novac iza sebe. Do danas još uvek nigde u našoj zemlji nije pronađena tako velika i bogata ostava novca. U ostavi bio je zastupljen novac od I do III veka nove ere, a posebno su značajni novci sledećih vladara: Pertinaksa, Manlie Skantile, Didie Klare, Prezenija Nigera, Gordijana Afrikanca oca i sina, koji su danas retki i predstavljaju veliku numizmatičku vrednost (Nenadović 1961: 167).

Na Ribniku, podnožju Vinika, 1964. godine pronađena je zidana poluoblíčasta zasvedena grobnica sa olovnim sarkofagom, koji predstavlja retkost pri sahranjivanju u Naisu (svoga pet pronađenih olovnih sarkofaga). Grob je ispražnjen, a u izbačenoj zemlji pronađeni su ostaci luksuznih san-

dala od plute i kožnog đona, pa i komadići fine kože ukrašene višebojnim i pozlaćenim rozetama sa ornamentom, kao i komadići tkanine. Prilog u grobu bile su dve staklene bočice, od kojih je manja slomljena. U grobu je sahranjena žena sa detetom, a pretpostavlja se da je pripadala bogatom staležu. Grob se datuje u IV vek n. e.

Na samom Viniku pronađeno je šest grobova, i to jedan sa slobodno ukopanim pokojnikom, dva bez podataka o grobnoj konstrukciji i tri grobnice od opeke. U grobu sa slobodno ukopanim pokojnikom od nalaza pronađeni su delovi nakita i jedan novčić Septimija Severa, koji međutim ne može biti oslonac u datovanju.

U jednom grobu bez podataka o grobnoj konstrukciji, na dubini od 0.80 metara, pronađena je bronzana fibula koja se datuje u IV vek n. e. (Ajdić 1974: 30-43). U drugom grobu bez podataka o grobnoj konstrukciji, na dubini od 1.50 metra, pronađen je srebrni prsten sa stilizovanom predstavom jahača.

U prvoj grobnici od opeke, pronađen je žižak od crvenkaste, prečišćene zemlje sa predstavom Serapisa i Izide. Grob se datuje u III vek n. e. U drugoj grobnici od opeke na dubini od 1 metar pronađen je zlatni prsten u čije je ležište krune uložena gema sa prikazom božanstva koje hrani zmiju obmotanu oko stuba na kome se nalazi ptica. Bliska analogija ovom prstenu je prsten sa sličnim motivima u Gruziji, pa se na osnovu njega ovaj nalaz datuje u III ili IV vek n. e. (Jovanović 1977: 87-90). U trećoj grobnici od opeke, na dubini od 1 metar, pronađen je zlatni prsten masivnog obruča i nazubljenog ležišta za krunu u koju je uloženi plavi kamen. Datuje se u III ili IV vek n. e. (Ajdić 1974: 30-43).

Na lokaciji Vinik – potez Ribnik, tačnije na lokaciji Konjsko groblje, jula 1972. godine pronađeni su ostaci građevine sa mozaikom. Objekat zauzima površinu od 600 m² (35×16 m). Zbog velike količine šteta na terenu objekat se nije mogao sagledati u potpunosti, ali ipak je zaključeno da sem mozaičkog dela poda, sa geometrijskim i figuralnim predstavama i izuzetnom očuvanošću i čvrstinom postoji i pod od heksagonalnih crnih i belih mermernih pločica, kao i pod od opeke. Zanimljiv je podatak da je u celom antičkom Naisu mozaik pronađen samo u bogatim vilama na Mediani i na ovom objektu na Viniku. Na njemu se takođe nalaze ostaci stubova mermerne baze, a analiza pokazuje tipičan antički profil u građenju. Na objektu je pronađena vodovodna cev što ukazuje na funkcionalnu vezu objekta sa gradom. Analiza novčića pronađenih na lokalitetu ukazuje na vremenski period IV veka n. e. (novčić Krispa, Konstantina II kao cezara). Zbog velikog prisustva gareži na podu objekta, smatra se da je građevina stradala u požaru.

Ostatak građevine sa mozaikom otvara pitanje o karakteru objekata stanovanja, tj. postavlja se pitanje o postojanju suburbanog dela Niša na

ovom prostoru. Povod ovakvoj pretpostavci je pomenuti luksuzni objekat sa mozaikom, kao i bogatstvo priloga u grobovima pronađenim u blizini, koji verovatno pripadaju stanovnicima vile sa mozaikom.

Grobovi sa bogatim nalazima ukazuju na status njegovih stanovnika, a raspored grobova duž puta, više su nalik na rimski Via Apia, nego na periferijalni deo niške nekropole u Jagodin-mali, kako se to dosad tvrdilo (Petrović 1977: 34). Vile govore o bogatom poreklu njihovih vlasnika, a sam nalaz mozaika nalik onima u Medijani, na veoma udoban život u ovom delu grada. Očigledna je i funkcionalna veza sa Naisom, za šta postoje mnogi dokazi, kao što je slučaj sa vodovodom koji povezuje objekat sa mozaikom na Viniku i sam grad. Tu je i utvrđenje na vrhu Vinika za koje se pretpostavlja da je vojničko i da je lagumom spojeno sa niškom tvrđavom (Nenadović 1961: 167).

Rezultati terenskih istraživanja

Na teren smo izašli dva puta, 20. marta i 11. jula 2001. godine. Prvi put ekipu su činili Marko Janković i Milica Velčev, a drugi put Milica Velčev i Miljana Radivojević. Pri izlasku na teren koristili smo topografsku kartu 582 – 2 Niš.

Slika 3.
Ulaz sa istoka u
utvrđenje –
osmatračnicu na
Viniku.
(foto:
Marko Janković)

Figure 3.
An entrance from the
east to the
fortification –
wachtower on Vinik
hill
(photo:
Marko Janković)

Pri prvom izlasku na teren izvršen je obilazak terena severno od železničke pruge (stanica Pantelejš). Ispitani su i putevi koji vode ka vrhu Vinika. Jedan, 500 metara severno od železničke stanice, vodi kroz vinograde i njive, a drugi, 200 metara istočno, vodi pored vojnog objekta. Pronašli smo utvrđenje na vrhu Vinika (slika 1), o kome do sada postoje veoma oskudni podaci, čije se konture prepoznaju, a vidljiva je i unu-

trašnjost. Ostaci utvrđenja u obliku su ćirilicnog slova Γ , s tim da prvi deo (pravac istok-zapad) ima dužinu od oko 8.5 metara, a deo normalan na njega (pravac jug-sever) oko 5.5 metara. Ulaz je delimično prohodan, ali je građevina znatno oštećena, tako da je njena unutrašnjost donekle zatrpana materijalom (slika 3). Na zidovima vidljivi su tragovi vatre i gorenja. Oni su, inače, građeni od velikih komada opeke, spojenih malterom, dosta debeli (nekih 0.35 metara). Od materijalnih nalaza pronađen je metalni ekser, pored "ulaza" u tvrđavu, za koji se na osnovu izgleda i načina izrade može pretpostaviti da je rimski. Pri razgovoru sa meštanima, od Dragoslava Dimitrijevića iz naselja "Branko Begović" saznali smo da zidovi viničkog utvrđenja imaju isti izgled kako i zidovi niške tvrđave, građeni od tanke opeke, sa krečnim malterom između i debljine zidova od 0.40 metara. U vezi sa utvrđenjem, naišli smo na podatak da postoji mogućnost da iz njega vodi lagum do niške tvrđave (Nenadović 1961: 167).

Drugi izlazak na teren bio je obilazak jugoistočne strane Vinika, odnosno platoa poznatog kao "Konjsko groblje" i njegove okoline (slika 4). Na platou je lociran ovalni objekat prečnika 50-60 metara. U prvom momentu činilo se da on može biti i amfiteatar, ali se pažljivim pregledom terena pokazalo da je objekat prirodna depresija. Od meštana smo saznali da je plato dobio ime po pravom životinjskom, odnosno konjskom groblju. Naime, tu se nekada nalazila kraljeva ergela konja. Uginule konje vojska je bacala u prirodnu uvalu u oblika amfiteatra.

Što se tiče prostorije sa mozaikom na Viniku (Gušić 1977: 91) zaključili smo da se nalazi u okviru kasarne VJ, tako da nismo bili u mogućnosti da obiđemo taj deo terena.

Pri obilasku terena oko "Konjskog groblja" naišli smo na arheološke nalaze zapadno uz "amfiteatar" na njivi u ataru sela Kamenica – Kameničkoj njivi (slika 4). Na njoj su pronađeni sledeći fragmenti keramike i opeke:

Slika 4.
"Amfiteatar" i deo
Kameničke njive
(foto:
Marko Janković)

Figure 4.
Amphitheater-like
depression including
a part of the
Kamenička njiva
(photo:
Marko Janković)

- Fragment trbuha zdele od fino prečišćene gline bez primesa, oksidaciono ujednačeno pečen, rađen na brzom vitlu, crvene boje
- Fragment lučnog crepa – tegule; na samom fragmentu uočavaju se tragovi izrade zdele na brzom vitlu; fragment je od dobro prečišćene gline sa primesama sitnog peska, neujednačeno pečen, mrke boje
- Fragment podnice od delimično prečišćene gline sa primesama krupnog silikatnog peska, dobro pečen, sive boje na prelomu i donjoj strani, a svetlije sive na gornjoj strani sa glazurom. sa donje spoljašnje strane fragmenta nalazi se žljeb čija je funkcija bila pričvršćivanje podnice
- Fragment zidne opeke, svetlo crvene boje dobro pečen sa primesama krupnog silikatnog peska
- Fragment krovne opeke od dobro prečišćene oksidaciono pečene gline sa primesama sitnog silikatnog peska svetlo crvene boje

Za keramiku smo dobili informacije da sigurno pripada rimskom periodu, a za opeke da su karakteristično antičke (podatak dobijen od arheologa Andreja Starovića).

Diskusija i zaključak

Utvrđenje na Viniku bilo je vojničko, što se moglo i zaključiti na osnovu strateški izuzetno dobrog položaja. Utvrđenje odgovara rimskom tipu građe i povezano je sa tvrđavom lagumom, ali to nije jedini lagum koji polazi sa Vinika (Nenadović 1961: 167). Moguće ga je funkcionalno povezati sa objektom u kome je pronađen novac zbog tragova gorenja. Novac koji je pronađen datira iz perioda od druge polovine I do sredine III veka n.e. Novac poslednjeg vladara datira iz 235. godine n. e., a prema nezvaničnim informacijama saznajemo da u ostavi ima i viminacijumskog novca kovanog 239. godine n. e. (Janković-Mihaldžić). Jedini događaj koji je istorijski najbliži ovim godinama jeste napad Gota na Naissus 269. godine n. e., kada je Klaudije II, kasnije nazvan Gotski, u odlučujućoj bici sprečio iste da se dalje šire po Rimskom carstvu. U prilog ovoj teoriji idu i ostaci gareži konstatovani na objektima nalaza novca i tragovi gorenja pronađeni na tvrđavi.

Oko količine nalaza postoje neslaganja. Količina varira od 23 (Slavetić 1936: 17-19), pa do fantastičnih 10 000 kilograma (Petrović 1976: 60). Danas se mala količina ovog novca nalazi u Narodnom muzeju u Nišu i Narodnom muzeju u Beogradu, a po mišljenju Dubravke Janković-Mihaldžić novac iz viničke ostave rasejan je svuda po Evropi i svetu. Postoji informacija (Janković-Mihaldžić 1977: 11) da se početkom 1960. godine u Njujorku pojavila velika količina srebrnjaka (100 kg), baš iz viničke ostave. Kada bi informacija o količini novca od 10 000 kilograma bila tačna, ova ostava bila bi najveća ikada pronađena u svetu.

Za nalaz objekta sa mozaikom u podnožju Vinika (tačnije na lokaciji Ribnik) već smo napomenuli da je uz Medianu jedini objekat sa mozaikom u antičkom Naissu. Iz toga možemo izvesti zaključak da je i objekat sa mozaikom, kao i vile na Mediani, vlasništvo bogatog sloja tadašnjeg stanovništva. Nalazi koje smo mi pronašli na Kameničkoj njivi svedoče o veličini ove vile ili čak o postojanju neke druge. Pronađeni nalazi tanke opeke svedoče da nije bila reč o gradnji pomoćnih objekata, već o nekoj luksuznijoj građevini.

Grobovi pronađeni na Viniku (ukupno 6) mogu se vezati za niz drugih nalaza ovakvog tipa pronađenih pri izgradnji autoputa Niš-Beograd (Petrović 1976: 32), čija se trasa poklapa sa trasom nekadašnjeg antičkog puta Naissus-Viminacium, kao što su: nekropola na Gradskom polju, i na Vinik kapiji. Sličan primer postoji i u blizini Rima, tzv. Via Apia – put duž koga su sahranjivani bogati građani Rima. Moguće je da je to slučaj i na Viniku, uzevši u obzir bogate nalaze kao što su zlatno i srebrno prstenje, fragmenti nakita i delovi luksuzne ženske odeće, kao i položaj grobova.

Nalazi bogatih vila i bogatih priloga u grobovima na Viniku su verovatno ostaci suburbanog dela Naissusa, sasvim sigurno rezervisanog za bogato stanovništvo ovog grada. Analogija sa bogatstvom vila na Mediani i mozaicima pronađenim na tom lokalitetu govori o tome da nisu bez razloga bogata naselja podizana duž glavnih magistrala u to doba – na izlazu iz grada na severu imamo Vinik, na glavnom putu Viminacium-Naissus, a na izlazu iz grada na istoku je Mediana, na glavnom pravcu Naissus-Serdica, koji vodi prema Byzantiumu (Petrović 1976: 70).

Kada se govori o apsolutnoj starosti arheoloških objekata na Viniku, može se pretpostaviti da su utvrđenje i ostava iz istog vremenskog perioda, zbog navedenog prisustva gareži na i oko ovih objekata. Vile su očigledno sagrađene nešto kasnije, kada ratnih opasnosti nije bilo. Moguće je i postojanje suburbanog naselja koje bi se u tom slučaju nalazilo u neposrednoj blizini puteva koji su u rimskom periodu bili značajni za ovu oblast, što smo već napomenuli ovom istraživanju.

Zahvalnost. Posebnu zahvalnost dugujemo Marku Jankoviću, studentu I godine istorije Filozofskog fakulteta u Nišu, Mirjani Bulajić, studentu III godine arheologije Filozofskog fakulteta u Beogradu i Igoru Vaduveskoviću, studentu II godine arheologije Filozofskog fakulteta u Beogradu. Iako nisu učestvovali u pisanju konačne verzije ovog rada, oni su veoma doprineli.

Literatura

- Ajdić R. 1974. Antičke nekropole u Nišu. *Niški zbornik*, 1: 33.
- Gušić S. 1977. Objekat sa mozaicima na Viniku. *Niški zbornik*, 4: 91.
- Jovanović A. 1977. O jednom sinkretističkom spomeniku iz IV veka n. e sa Vinika kod Niša. *Niški zbornik*, 4: 87
- Janković-Mihaldžić D. 1977. Kameničko srebro zasulo Evropu. *Narodne novine*, 11.
- Maškin N. A. 1997. *Istorija starog Rima*. Beograd: Narodna knjiga.
- Oršić-Slavetić A. 1936. Veliki nalaz rimskog novca na Viniku kod Niša. *Moravski arheološki glasnik*, 3: 17.
- Petrović P. 1976. *Niš u antičko doba*. Niš: Gradina
- Nenadović A. 1961. Raniji rimski nalasci u Nišu i njegovoj bližoj i daljoj okolini. U *Limes u Jugoslaviji*, I :165-170.

Miljana Radivojević and Mlica Velčev

Vinik in Roman Times

The site of Vinik is situated 2 km northward from the modern city of Niš, and according to archaeological objects found there it played a significant role in the Roman time period of Niš. The most important findings on Vinik were two huge hoards of Roman imperial coins dating from 1st to 3rd century AD, found in villae on Vinik plain. The other, but not less significant, finding was an object with mosaics, namely villa, found on Ribnik plain, part of Vinik hill. The graves, which were very luxurious, were found along the highway near Vinik. The top of this hill is occupied with a fortress that hasn't been published yet correctly. Our task was to mark these objects. We have registered only two objects on Vinik – the fortress and one new site – Kamenička njiva. The other aim of our work was to analyze the historical context and to interpret the sequence of events on Vinik hill. Our conclusion was that the fortress and two hoards of coins date from the same period – the first half of the 3rd century AD and that objects with mosaics and the newly discovered site – Kamenička njiva, are probably part of the same complex of objects within the Roman villa dating from the 4th century AD. Wealthy inhabitants of this villa(s) were probably buried in the luxurious graves along the highway. Because of the lack of information we were only capable to set the problem of interpretation and to determine goals of future research.

